

- ських жандармов. – М., 2007.
5. Зимин И. Царская работа. XIX – начало XX в. Повседневная жизнь Российского императорского двора. – М., 2011.
  6. Коляда І. Жандармські поліцейні управління залізниць в українських губерніях Російської імперії в умовах реформуваль 60-х рр. XX ст. // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. – Луцьк, 2012. – Вип. 11.
  7. Костылев А. Организационно-правовые аспекты работы с кадрами полиции и жандармерии Российской империи, 1880–1917 гг.: Дисс. ... канд. юр. наук. – М., 2000.
  8. Тимофеев, Л. Обязанности жандармской железнодорожной полиции: По жандармско-полицейской части. – СПб., 1912.
  9. Мамлеева Д.И. Организационно-правовые формы деятельности транспортной полиции России в XIX веке: историко-правовое исследование: Автореф. дисс. ... канд. юр. наук. – М., 2010.
  10. Михайлюк А. Рабочее движение на Волыни в 1905 г. // Рабочий класс Украины в общем российском революционно-освободительном движении: Сб. науч. тр. – К., 1988.
  11. Сизенко А. Спецслужбы России и СССР от Приказа тайных дел до наших дней. – Ростов-н/Д., 2010.
  12. Шелкопяс В. Полицейская реформа в России в 60-х годах XIX века. – Минск, 1981.
  13. Чайковский А., Щербак М. За законом і над законом. – К., 1996.
  14. Чуркин С., Линдер И. Спецслужбы России за 1000 лет. – М., 2008.
  15. Ярмиш О.Н. Каральний апарат самодержавства в Україні в кінці XIX – на початку XX ст. – Х., 2001.
  16. Полное собрание законов Российской империи. – Собр. 3-е. – Т. 25. – СПб., 1908. – Отд. 2-е. – № 27043.
  17. Инструкция по охране императорских поездов при высочайших путешествиях. – СПб., 1905.
  18. Ерошкин Н. Очерки истории государственных учреждений дореволюционной России. – М., 1968.

Kolyada I.A. The transport gendarmerie during the First Russian democratic revolution in the 1905–1907th. In the article the main events connected with functioning of the railway Gendarmerie Police Authority during the First Russian Democratic Revolution are exposed.
Keywords: gendarme, gendarmerie police railroad administration, thesis

О. М. Гайдай

ТОРГОВИЙ ДІМ «І. Г. ХАРИТОНЕНКО З СИНОМ» НА ВСЕСВІТНІЙ ВИСТАВЦІ В ПАРИЖІ 1900 р.

У статті аналізується значення та діяльність Всесвітньої виставки в Парижі 1900 р. як вияв прогресу в промисловості, зокрема цукрової, та участь у ній Торгового Дому «І. Г. Харитоненко з сином».

Ключові слова: Всесвітня виставка, цукрозаводчик, цукрова промисловість, промислова виставка

Актуальність дослідження визначається важливістю вивчення ключових аспектів державної економічної політики і соціокультурного розвитку Росії рубежу XIX – початку XX ст. Поява всесвітніх виставок як майданчик для демонстрації технічних і технологічних змін стала свідченням модернізації та індустріалізації світу. З розвитком капіталізму, особливо після реформ 1860–70-х рр. у Росії, почалися зміни характеру організації, масштабів проведення і спеціалізації виставок. Зросли їх роль і значення. Все частіше організаторами промислових виставок ставали економічні, науково-технічні товариства та спілки, що свідчило про наростання нових тенденцій у соціумі. Російські підприємці активно брали участь у таких заходах та намагалися продемонструвати свої досягнення в різних

галузях науки, техніки, сільському господарстві, залізничному будівництві та цукровій промисловості зокрема. Всесвітні виставки початку XX ст. слугували розвитку міжнародної торгівлі, зміцненню та розширенню економічного співробітництва між державами. Експонування новинок різних галузей науки, техніки і виробництва мало велике пізнавальне значення для багатьох галузей людської діяльності.

Аналіз останніх публікацій із проблеми свідчить про наявність різних напрямів її вивчення. Слід відзначити дослідження, що стосуються архітектури виставкових комплексів Р. Клікса, Ф. Лаусона, О. Савицької, Е. Цайдлера. Історія участі Росії у всесвітніх виставках висвітлена В. Кокоревим, І. Іноземцевою. Серед дослідників, які вивчають історію дорадянського цукрово-рафінадного підприємництва на території України та розглядають окремі моменти зазначеної проблеми, слід назвати В. Олянич, Т. Лазанську, Ю. Белікова. Безпосередній участі Росії на Всесвітній виставці в Парижі 1900 р. присвячено роботи П. Вінокурова, М. Лачаєвої, Н. Овчиннікової, Є. Ракова. Однак дослідженню участі в ній Торгового Дому «І. Г. Харитоненко з сином» приділено недостатньо уваги. Опосередковано цієї теми торкалися Д. Григор'єв та І. Шудрик у контексті дослідження історії цієї родини. Мета цієї статті – проаналізувати участь означеної фірми у Всесвітній виставці 1900 р. та визначити роль виставок як показників досягнень економічного розвитку суспільства.

Всесвітня виставка – це подія історичного масштабу, шанс для кожної країни продемонструвати свої досягнення в найрізноманітніших сферах і можливість покращити торгове, культурне та політичне реноме у світі. Всесвітні виставки – це своєрідний інструмент, яким користуються уряди для діалогу з громадськістю, демонстрації досягнень національної промисловості, використання новітніх технологій

Всесвітня виставка в Парижі розпочала роботу 14 квітня, хоча чимало павільйонів ще не були добудовані й обладнані. Вона тривала до 12 листопада 1900 р. Росія становила виняток: відкриття її відділу відбулося 17 квітня. Завдяки особливим відносинам Франції з Росією, уряд першої виділив для російської експозиції найбільшу площу – 24 тис. кв. м [1]. Символом виставки стала зустріч нового століття. На участь у ній імперія витратила 5226895 руб. (з них уряд асигнував 2226895 руб., а установи і експоненти ще 3 млн. руб.). Комісію з підготовки російського відділу очолював директор Департаменту Торгівлі і Мануфактур В. Ковалевський. Генеральним Комісаром російського відділу призначили кн. В. Тенішева, а головним архітектором – Р. Мельцера [2, 27]. Головний павільйон був збудований у сучасному російському стилі, з багатьма баштами, шатровими дахами, зубчатими стінами, візерунковими вікнами, що нагадувало московський Кремль. Основна увага в експозиції приділялася етнографії так званих окраїн – Сибіру, Крайньої Півночі, Середньої Азії, Кавказу. Декілька залів і експозиція у Палаці цивільної інженерної справи були присвячені будівництву великого сибірського шляху, російській нафтовій промисловості, компанії гумової мануфактури [3].

На Всесвітній виставці цукрова промисловість Росії розташовувалась у Палаці землеробства та була представлена в павільйонах такими відомими цукровими фірмами як Управління уділів (Тимашівський буряко-цукровий та рафінадний завод), «І. Г. Харитоненко з сином», брати Лазар і Лев Бродські, М. Терещенко, спадкоємці Ф. Терещенка; брати Боткіни (Ново-Таволжанський цукровий завод); акціонерні товариства бурякоцукрових та рафінадних заводів: «Констанція»,

«Германов», «Лишковіце»; Є. Балашева (Маріїнський цукровий завод Київської губ.); Г. Балаховський (Мар'їнський буряко-цукровий та рафінадний заводи Курської губ.) [4, 755]. Імперський уряд прагнув зібрати якомога більше оригінальних експонатів, тому для експонатів затвердив ряд пільг: безкоштовне надання приміщень на виставці, прийняття, за рахунок скарбниці, витрат на пересилку експонатів, їхнє страхування, облаштування та оздоблення російського відділу.

Найбільша експозиція була у Торговим Домом «І. Г. Харитоненко з сином», продукція якого вирізнялася високою якістю. На його підприємствах активно впроваджувалися найсучасніші досягнення у сфері цукробурякового виробництва. При цукроварнях родини функціонували досить потужні на той час дослідні поля [5]. До роботи на своїх цукрових підприємствах П. Харитоненко залучав талановитих інженерів та конструкторів, що позитивно позначалося на виробництві. Цукрові склади Харитоненків були не тільки в багатьох містах Російської імперії (Суми, Москва, Санкт-Петербург Харків, Томськ, Владивосток, Ново-сібірськ), а й у Франції, Шотландії, Персії [6].

Вітрини П. Харитоненка були споруджені за проектом відомого архітектора Ф. Шехтеля [7, 265]. Свого часу він спроектував неоготичний особняк С. Морозова, дім Рябушинського (сьогодні музей-квартира О. Горького), дім Держинської (нині посольство Австралії у Москві) та особняк П. Харитоненка у Москві (нині резиденція англійського посла) [8, 15]. На досить просторих підмостках були встановлені з трьох сторін шафки з дубу, що вирізнялися витонченим різьбленням. З четвертої сторони був вхід, що захищався двома левами, зробленими з дерева. Посередині був стіл, на якому розташовані альбоми з фотографічними знімками заводів і господарських споруд. Крім цього, нагородили попередніх виставок, портрети Івана Герасимовича та Павла Івановича Харитоненків, знімки головних економістів, конярства, скотарства, групи службовців з власником на чолі. У шафах розміщувалася утфеля (густа, в'язка маса, що утворюється після випаровування з цукрового сиропу води, яка складається із кристалів цукру і міжкристалічної рідини, з вмістом 92–93% сухих речовин.), цукор І кристалізації і жовтий І кристалізації, рафінад головний і пиляний. Згідно зі списком предметів, призначених для Всесвітньої виставки в Парижі 1900 р., цукру рафінаду було заготовлено в шматках, плитках, головах не розколотих, у звичайних обгортках, змішаних і тонких по 5 пудів кожного виду; розколотих у висоту в ширину – по 3 пуди. Зразки цукрового та жовтого піску були взяті з 8 заводів у звичайному вигляді на продаж (3 пуди з кожного). Крім того, у вітринах розташовувалися зразки хлібів, кукурудзи і бурякового насіння (4 сорти), вироблених в маєтках. Хліб в зерні був представлений в розмаїтті сортів, по 2 сорти озимої пшениці, ярової, арнаутки, жита, вівса, ячменю, проса [9, 26–26зв.].

Спеціально для виставки були складені брошури, з яких відвідувачі могли дізнатися основні відомості про учасників. Зокрема повідомлялося, що Торговий Дім «І. Г. Харитоненко з сином» володів у Харківській, Курській, Чернігівській та Полтавській губерніях власною орною землею та луками (35535 дес.), орендованою землею (17193 дес.), лісами (10842 дес.), загалом – 63570 дес. землі [4, 755]. Крім цього, Торговий дім володів 1 цукрорафінадним та 7 пісочно-цукровими заводами (один орендований). Серед них – Павловський рафінадний завод у Сумах та пісочно-цукрові заводи: Наталівський, Пархомовський, Янково-Рогський, Угроєдський, Червоно-Ярузький, Ржавський та

Парафієвський. Вони переробляли буряк вироблений переважно у власних маєтках. Для посіву буряка щорічно виділялося власної землі 11700 дес. і орендної 2 тис. дес., причому середній збір буряка становив 1,4 млн. і 1,75 тис. берківців. Переробка буряків і річний видобуток цукру виражався в наступних цифрах: Павловський рафінадний завод виробляв до 2,2 млн. пуд. Рафінаду, а на пісочно-цукрових заводах перероблялися біля 1,575 млн. берківців буряку та виробляли 2,065 млн. пуд. кристалічного піску, за застосування 1758 кінських сил та 3124 робітників. Середній вихід цукру з берківця становив 52,5 фунта [4, 756]. Слід зазначити, що при всіх заводах існували школи для дітей працівників, шпиталі, аптеки та безкоштовна лікарська допомога як для хворих робітників, так і для місцевого населення. Крім заводських шпиталів, родина Харитоненків утримувала у Сумах ще й центральний шпиталь на 30 ліжок.

Як же завдання ставив перед собою Торговий дім, беручи участь у Всесвітній виставці в Парижі? По-перше, ознайомити відвідувачів та всіх зацікавлених з історією цукрової галузі, технологією переробки буряків на цукор та безпосередньо з продукцією, яка призначалася для торгівлі та вживання. По-друге, ознайомити фахівців з новітніми машинами, технічними удосконаленнями та приладами, що спрощували виробництво цукру з буряків. Щодо пошуку нових ринків збуту цукру, то це питання на початку XX ст. вирішити за рахунок Всесвітньої виставки було важко, хоча можливість підписання контрактів не виключалася.

Російська цукрова промисловість займала помітне місце на Всесвітній виставці в Парижі 1900 р., адже її участь у світовому виробництві цукру складала 17%, а за площею бурякових посівів вона випереджала всі інші країни (на 1900 р. цукровими буряками засіяно 548796 га). Експозиція засвідчила цей потужний розвиток галузі промисловості [10, 1034].

Французький «Journal des Fabricants de Sucre» надрукував відгук на участь російської цукрової промисловості в Паризькій всесвітній виставці. В статті було зазначено, що російська цукрова промисловість за останні десять років досить швидко розвинулась. Однак автор зауважив, що інтенсивні засоби виробництва, характерні для Франції, Німеччини, Бельгії, Голландії, мало застосовуються в російських господарствах, внаслідок чого, врожайність у них надзвичайно низька. Як приклад, наводилися наступні показники: 1899–1900 р. у Німеччині, на 399 заводах вироблено 1,791 млн. т цукру при 428142 га посіву, тобто, у середньому 1073 га на кожний завод. У Росії ж одночасно на 269 заводах вироблено, за 510568 га посівів (тобто, у середньому 1892 га на кожний завод), всього 925 тис. т цукру. З іншого боку, з 1 га посівів у Німеччині отримано 4180 кг цукру, а в Росії всього 1813 кг. Таким чином, автор дійшов висновку, що в Росії переважало екстенсивне господарство. Стосовно споживання цукру Росія також займала досить скромне місце серед інших держав, що було пов'язано з високим податком на цукор і, відповідно, його дорожнечою. Так, споживання цукру за 1898–1899 рр. у Росії становило біля 5,86 кг на особу, тоді як Швеції чи Норвегії – 15,76, Голландії – 13,13, Німеччині – 14 [10, 1035]. Хоча на початку XX ст. Росія була змушена збувати надлишки цукрового виробництва за кордон.

Крім цього, автор статті в «Journal des Fabricants de Sucre» звернув увагу на експонати Торгового дому «І. Г. Харитоненко з сином», фірми Братів Лазаря та Лева Бродських, товариства Братів Терещенків, зазначивши, що всі, отримані ними, високі нагороди здобуто

заслужено. Втім, найбільшою нагородою під час Всесвітньої виставки для П. Харитоненка стала звістка, що визначенням Департаменту Герольдії Урядового сенату від 26 жовтня 1900 р. його дружина, донька Олена, Наталя і син Іван визнані в спадковому дворянстві, з правом на внесення до першої частини дворянської родовідної книги (сам П. Харитоненко був зведений в потомствене Російської Імперії Дворянське Достоїнство ще 18 квітня 1899 р., за особливо корисну діяльність на терені вітчизняної промисловості) [11].

Всесвітня Паризька виставка 1900 р. продемонструвала не тільки успіх цукрового виробництва в Російській імперії, але і плідну діяльність промисловців і підприємців. Протягом виставки російська експозиція отримала 1589 нагород: 212 вищих, 370 золотих медалей, 436 срібних, 347 бронзових і 224 почесні відгуки [12].

Звернення до історії участі у Всесвітніх виставках, які ставали колосальною спільною справою, реальним виявом громадянської ініціативи, що об'єднувала тисячі людей з різних соціальних верств, важливе як в історичному, так і практичному контекстах. Комплексне дослідження участі Торгового Дому «І. Г. Харитоненко з сином» у виставковій справі початку ХХ ст. допоможе не тільки проаналізувати його внесок у підвищення якісного рівня промислового розвитку держави, охарактеризувати проблеми взаємодії промислових культур Росії, Західної Європи та світу, але й розглянути його в контексті соціокультурного розвитку Росії, як складової процесів модернізації. Ставши одним з визнаних лідерів світового співтовариства у цукровій галузі, Торговий Дім «І. Г. Харитоненко з сином» на Всесвітній виставці в Парижі 1900 р. значно сприяв зміцненню престижу Російської імперії за кордоном. Отже, досвід виставкової діяльності на рубежі ХІХ–ХХ ст. може бути врахований в плані вивчення розвитку глобальної економіки та культури.

1. Раков Е.Г. Менделеев на Всемирной выставке 1900 г. // *Химия*. – 2000. – № 15 [Электронный ресурс]. – Режим доступу: <http://www.Iseptember.ru>.
2. Овчинникова Н.П. Россия на Всемирной выставке 1900 г. в Париже // *Жилищное строительство*. – 1990. – № 7.
3. Здания и сооружения Всемирной выставки в Париже 1900 г. // *Строитель*. – 1899. – № 17.
4. Сляский Я. Русская сахарная промышленность на всемирной выставке в Париже // *Вестник сахарной промышленности*. – 1900. – № 22.
5. Жуков Я. Краткое описание Пархомовского имени П. И. Харитоненко с приложением отчетов по произведенным исследованиям и полевым опытам. – К., 1898.
6. *Держархів Сумської обл.*, ф. 235, оп. 1, спр. 93.
7. Нащокина М.В. *Архитекторы московского модерна. Творческие портреты*. – М., 1998.
8. Berton K. *The British Embassy Moscow: The Kharitonenko mansion*. – W. p., 1991.
9. *Держархів Сумської обл.*, ф. 235, оп. 1, спр. 57.
10. Отзыв «*Journal des Fabricants de Sucre*» о нашей сахарной промышленности на Парижской всемирной выставке // *Еженедельная газета Всероссийского общества сахарозаводчиков*. – 1900. – № 1–39.
11. *Держархів Сумської обл.*, ф. Р-2362, оп. 1, спр. 4.
12. Цветков С. Россия в зеркале Всемирных универсальных выставок [Электронный ресурс]. – Режим доступу: <http://pereformat.ru>.

Gaidai O.M. The trade House «I. G. Harytonenko with son» on the Paris World Exhibition in the 1900th. In the article are analyzed the significance and activity of the World Exhibition in Paris in the 1900th as the manifestation of industry progress, particularly in sugar industry, and the participation of the Trade House «I. G. Harytonenko with his son».

Key words: World Exhibition, sugar breeder, sugar industry, industrial exhibition

Л. О. Рощина

УГКЦ КАНАДИ Й УКРАЇНИ: ХАРАКТЕР ЗВ'ЯЗКІВ ТА РЕАЛІЇ ВЗАЄМОДІЇ

У статті проаналізовано характер взаємодії української та канадської греко-католицьких церков з моменту виникнення останньої наприкінці ХІХ ст. – до сьогодні. Доведено, що між греко-католицькими церквами України та Канади були міцні стосунки, засновані на засадах духовної єдності, взаємодопомоги та культурного обміну.

Ключові слова: УГКЦ, структурна розбудова, взаємодопомога, духовна єдність

Українська греко-католицька церква (УГКЦ) упродовж ХХ ст. була осередком національного та культурного життя Західної України. В Канаді УГКЦ завдячує своєму виникненню переселенцям із цього регіону, перша хвиля еміграції з якого відбулася наприкінці ХІХ ст. Упродовж ХХ ст. між УГКЦ Канади та України налагодилися міцні зв'язки: релігійні, культурні, економічні. Якщо на початку ХХ ст. значну поміч в розбудові греко-католицької церкви в Канаді надавала Українська католицька церква, то в кінці ХХ ст., навпаки, саме канадська діаспора залучилась до процесів легалізації та відновлення діяльності українських греко-католиків, подальшому розвитку цієї конфесії в період незалежності України.

У зв'язку з процесами релігійного та духовного відродження українського суспільства, зростає науковий інтерес до проблеми розвитку УГКЦ в Канаді та в Україні, питань їх відносин і взаємодії. Окреслена тема є порівняно новою, а відтак, вона ще не знайшла ґрунтовного відображення в науковій літературі. Проте, у деяких дослідженнях релігієзнавчого, теологічного та соціологічного спрямувань ми зустрічаємо перші спроби аналізу питань, безпосередньо або тісно пов'язаних із означеною темою. Зокрема П. Божик у праці «Церква українців в Канаді: до історії українського церковного життя в Британській Канаді, за час від 1890–1927» характеризує розбудову греко-католицької церкви в Канаді, аналізує проблеми, що виникали з духовним душпастирством серед українських поселенців, розкриває характер впливу римо-католиків на емігрантів [1]. Праця С. Савчука та Ю. Мулика присвячена дослідженню історії УГКЦ в Канаді періоду відродження ідеї існування українських греко-православних церков у цій країні [2]. У дослідженні міститься чимало відомостей щодо персоналії першого десятиріччя становлення греко-католицької церкви в Канаді, зв'язків Галицької митрополії з канадськими українцями, хоча розвиток ГКЦ Канади 1920–80-х рр. авторами не аналізується. А. Фігус-Ралько в праці «Українська Канада» аналізує напрями гуманітарної допомоги канадських греко-католиків УГКЦ в 1990-х рр. [3]. Для вивчення зв'язків українських та канадських греко-католиків періоду незалежності України залучені праці церковних діячів, які висвітлювали окремі аспекти цього питання [4–6]. В цілому слід зазначити, що кількість праць з проблеми незначна та представлена в основному церковною періодикою, що зумовлює необхідність її подальшого студіювання. Метою цієї статті є аналіз взаємозв'язків та взаємодії УГКЦ України та Канади з кінця ХІХ – до початку ХХІ ст.

Як уже відзначалося, УГКЦ Канади виникла завдяки переселенцям із західноукраїнських земель, переважно селянам. Наприкінці ХІХ ст. ці терени входили до складу Австро-Угорської імперії. Більша частина земель в Галичині, Буковині та Закарпатті належала великим землевласникам, тоді як основа маса селянст-